

Directe democratie als fundament van de sociale driegeleding

Het Nederlandse politieke bestel verkeert in een crisis. De daling van de verkiezingsopkomsten en het aantal leden van politieke partijen zet door. De helft van de Nederlanders is volgens onderzoek cynisch over de bereidheid van politici tot luisteren. Het individualiseringsproces zorgt ervoor dat velen zich niet meer herkennen in een politieke partij en direct willen meepraten en meebeslissen. Dit zijn fundamentele ontwikkelingen die vragen om een duurzaam antwoord: door invoering van directe democratie moeten alle burgers direct kunnen meepraten en meebeslissen over de toekomst van onze maatschappij. Hiervoor voert WIT campagne.

Arjen Nijeboer, Journalist en lid van WIT

'Democratie is niets anders dan de maatschappelijke verwerking van individuele ideeën. Een nieuw idee begint altijd bij een individu, want alleen individuen kunnen denken. Maar die individuele ideeën moeten maatschappelijk gewikt, gewogen en bijgesteld worden. Mensen hebben elkaar nodig om de onvolkomenheden in elkaars ideeën te corrigeren. De kern van de democratie is eigenlijk dit proces van maatschappelijke beeldvorming, waarbij de idee of voorstelling van de enkeling, meestal reeds overgenomen door een kleinere groep, door de bredere samenleving wordt gewikt en gewogen,' schrijft Jos Verhulst in zijn boek over directe democratie. (1)

De democratie is echter nooit af; de opmars ervan moet worden gezien als een organisch proces. De maatschappij ontwikkelt zich en een staatsstructuur die niet mee-ontwikkelt, wordt statisch en sterft af. Het is dan niet meer in staat om de maatschappelijke beeldvorming goed te laten verlopen.

De kern van ons politiek bestel is echter sinds 1848 niet meer veranderd. Er zijn alleen meer deelnemende groepen toegelaten, het laatst in 1922 met de invoering van het algemeen kiesrecht voor vrouwen. De samenleving is sindsdien echter bepaald niet stil blijven staan. Zij is steeds ingewikkelder geworden, waardoor de afzonderlijke mens de greep op zijn omstandigheden dreigt te verliezen.

Door het individualiseringsproces ervaren mensen zich steeds meer als individu; zij zijn te zelfstandig geworden om nog automatisch op te gaan in een vaste groep en zich in de politiek zonder meer te laten vertegenwoordigen door anderen. Ofwel: de structuren die nu voor de afstemming tussen individu en collectief moeten zorgen, raken steeds meer uit de tijd. Hierdoor treedt een frictie op die ertoe kan leiden dat burgers het collectieve niveau van de partijpolitiek links laten liggen en cynisch zijn over het politieke systeem. En blijkens de cijfers gebeurt dit dan ook. Zo daalde de opkomst bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 88% in 1977 naar 73% in 1998 en het aantal leden van politieke partijen van 730.000 in 1960 naar 294.000 in 2000. (2) 48 procent van de Nederlanders is het eens met de stelling dat 'politieke partijen alleen maar geïnteresseerd zijn in mijn stem en niet in mijn mening' en 47 procent onderschrijft de stelling dat 'mensen zoals ik geen enkele invloed op de regeringspolitiek hebben'. (3)

De mythe van de calculerende burger

Tegelijk is de maatschappelijke betrokkenheid van de Nederlanders groot. Een derde tot de helft van de volwassen Nederlanders doet volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) wekelijks vrijwilligerswerk. Amnesty International heeft 215.000 Nederlandse leden, drieënhalve keer zoveel als de PvdA. Burgers doneerden in 1996 1,3 miljard gulden aan ideële instellingen, tegen 271 miljoen in 1975. Tachtig procent van de Nederlanders is 'tamelijk' tot 'zeer' geïnteresseerd in politiek. 'Onjuist is de opvatting dat Nederlanders minder dan ooit bereid zouden zijn tot belangeloze inzet voor anderen, voor de bredere

samenleving of voor ideële doelen. Integendeel, in verschillende opzichten is men juist meer maatschappelijk betrokken dan enige decennia geleden', aldus het SCP. (4

Het idee van de calculerende burger is grotendeels een mythe, uitgevonden door diegenen die de schuld van de huidige politieke malaise af willen schuiven op de bevolking. De werkelijke vraag luidt wat er mis is met het huidige politieke systeem, dat de op zichzelf grote betrokkenheid van de Nederlanders niet omgezet kan worden in een bloeiend en creatief politiek leven waaraan velen deelnemen. Het antwoord ligt volgens WIT in het feit dat de politieke elite geen werkelijk betekenisvolle participatie toestaat, omdat dat haar macht zou inperken. Burgers willen participeren, maar ze mogen niet.

Democratie en directe democratie

Democratie betekent letterlijk volksheerschappij. In een democratie wordt geen autoriteit boven de bevolking erkend; het volk is soeverein. De wetten hebben in een democratie autoriteit, omdat degenen die de wetten moeten gehoorzamen ze hebben goedgekeurd. Dit is door de Franse filosoof Rousseau verwoord als het 'sociaal contract': wetten zijn legitiem omdat het vrije afspraken zijn tussen gelijkwaardige en mondigde burgers - de leden van de rechtsgemeenschap.

In een representatief stelsel als het onze is de volkssoevereiniteit echter niet gewaarborgd. Burgers kunnen niet anders dan eens in de vier jaar hun medebeslissingsrecht afdragen aan een klein groepje parlementariërs, die vervolgens een monopolie op het beslissingsrecht hebben. Hierdoor kunnen wetten tot stand komen die recht tegen de wil van de meerderheid ingaan. De bevolking kan weliswaar de verkozenen bij een volgende stembestemming niet herkiesen, maar ze kan met geen wettig middel voorkomen dat er besluiten worden genomen die de meerderheid van de burgers niet willen. Om het representatieve stelsel toch democratisch te kunnen noemen, wordt een beroep gedaan op de fictie van het mandaat. Burgers zouden in verkiezingen een mandaat geven aan het parlement. Dit is schijn, omdat het mandaat in feite afgedwongen is. Er wordt immers nooit aan burgers gevraagd óf zij wel willen mandateren, en zo ja onder welke voorwaarden.

Dit betekent niet dat het representatieve stelsel geen belangrijke functie heeft. Maar de eigenlijke reden ervoor is een praktische, en geen principiële: conform de logica van de arbeidsdeling is het efficiënt wanneer burgers niet constant over alles zelf hoeven te beslissen. Daarom mandateren burgers voor het dagelijks bestuur een vaste club, een parlement. Een werkelijk mandaat is echter een mandaat dat eventueel ook niet gegeven kan worden. Wanneer voldoende burgers hiertoe de hand opsteken, zou het mandaat terug moeten gaan naar de bevolking die dan direct over een zaak beslist. Alleen een dergelijk stelsel is een authentieke democratie te noemen.

Daarom moet het representatieve stelsel worden uitgebreid met het referendum. Omdat volkssoevereiniteit inhoudt dat de bevoegdheden van de volksvertegenwoordiging zijn afgeleid van de bevoegdheden van de bevolking, moeten voor referenda dezelfde mogelijkheden gelden als voor volksvertegenwoordigers tijdens het parlementaire proces. Er mogen van bovenaf geen extra beperkingen worden opgelegd. Dit betekent dat referenda ook mogen gaan over door burgers geformuleerde voorstellen (het volksinitiatief); dat ze bindend zijn; dat ze op alle bestuurlijke niveaus mogelijk zijn; dat er geen onderwerpen worden uitgesloten; dat er geen minimale deelnamepercentages (quorums) zijn; en dat er een redelijke handtekeningdrempel is.

In Zwitserland en verschillende Amerikaanse deelstaten bestaat een dergelijk stelsel al honderd jaar en de burgers willen daar niet anders meer. Uit de praktijk blijkt dus dat het werkt. In Nederland wil maar liefst 80 procent van de volwassenen de invoering van directe democratie, dwars door alle politieke partijen heen. (5

De 'civil society'

In de sociale wetenschappen wordt in toenemende mate het belang ingezien van een bloeiende burgermaatschappij ('civil society') en 'sociaal kapitaal'. In onze maatschappij

vormen vrijwillige burgerorganisaties (van actiegroepen en kerken tot beroepsverenigingen en buurtcomités) een onmisbaar cement voor de maatschappij als geheel. Deze vrijwillige federering van burgers blijkt cruciaal te zijn voor de productie van sociaal kapitaal: het wederzijdse vertrouwen, de betrokkenheid en de mate waarin mensen zich voor de maatschappij willen inzetten. Bovendien ontspruiten aan deze burgerorganisaties allerlei initiatieven en voorstellen die van belang zijn voor de bredere samenleving.

In Zwitserland en in de betreffende Amerikaanse deelstaten heeft directe democratie het gevolg dat het sociaal kapitaal toeneemt. Door directe democratie krijgen burgers meer oog voor het feit dat ze samen een maatschappij aan het opbouwen zijn. Omdat zij de wetten waaronder ze leven ten alle tijde kunnen wijzigen, is de bereidheid om ze te gehoorzamen ook veel groter. Dit heeft concrete gevolgen. Zo is in Zwitserland een aanzienlijk lagere belastingontduiking dan het landelijke gemiddelde aangetoond in die kantons waarin de belastingen en de begroting direct-democratisch te wijzigen zijn. (6 En het zijn typisch de organisaties van de 'civil society' die in een directe democratie de referenduminiciatieven nemen. Zo wordt veel efficiënter gebruik gemaakt van de grote hoeveelheid kennis en voorstellen voor vernieuwingen die in deze organisaties aanwezig zijn.

In een directe democratie, kortom, kunnen burgers concreet participeren, in plaats van abstract: vier jaar kranten lezen, discussiëren en studeren op partijprogramma's, gevolgd door een druk op een knop. Bij referenda staan concrete zaken op de agenda, waarover heel goed een zakelijk debat mogelijk is, in tegenstelling tot het vage en ideologische eenrichtingverkeer dat in representatieve stelsels de boventoon voert in verkiezingstijd. Politici zullen beleid veel eerder en publieker moeten beargumenteren en afstemmen op wat leeft in de samenleving. Het wordt voor burgers zinvol om zich (weer) te mengen in het gesprek, omdat zij dit kunnen afsluiten met een directe beslissing.

Gevestigde machten krijgen in een directe democratie minder snel hun zin; zij moeten nu de hele bevolking en plein publique overtuigen, terwijl voorheen een private lobby in de wandelgangen voldeed. En een directe democratie is productief. Burgers die het niet eens zijn met bepaald beleid, hebben in een directe democratie te allen tijde constructieve mogelijkheden om verbeteringen voor te stellen. Het aantal proteststemmen zal daarom afnemen. Directe democratie is de staatsvorm bij uitstek voor zelfstandige en mondige burgers die actief willen deelnemen aan de maatschappij.

Directe democratie en sociale driegeleding

Wat is nu de verhouding tussen directe democratie en driegeleding? Rudolf Steiner heeft zich over de meest uiteenlopende onderwerpen uitgelaten, maar saillant genoeg nauwelijks over vernieuwing van het recht. In zijn werk over driegeleding heeft hij vooral de terreinen van economie en cultureel leven uitgediept en het terrein van het staatsrecht en de politiek grotendeels terzijde gelaten. Steiner bekritiseerde weliswaar het representatieve stelsel, omdat het volgens hem geen werkelijke democratie inhield, maar zei over een alternatief weinig meer dan dat er iets voor in de plaats zou komen wat de toenmalige mensen zich nauwelijks voor konden stellen. Deze witte plek is des te merkwaardiger omdat hierdoor ook de vraag hoe driegeleding moet worden ingevoerd, is ondergesneeuwd. Driegeleders hebben wel een idee wát moet worden ingevoerd, maar niet hoe.

Volgens WIT is directe democratie in zekere zin het fundament van de driegeleding. Het eerste argument is dat directe democratie de praktische uitwerking is van het principe van gelijkheid in het politieke en rechtsleven. Alle burgers krijgen een principieel gelijk recht om voorstellen te doen en te beslissen. Momenteel treden alle geledingen buiten hun eigen gebied en proberen de andere te overheersen. Wanneer één geleding op de juiste manier wordt ingericht, kan dit de juiste structurering van de andere alleen maar versterken. Het tweede argument luidt dat, tegelijk met de oprichting van Vrije Scholen, associatieve bedrijven, enzovoorts, op het niveau van de staat moet worden gevochten om deze

initiatieven überhaupt mogelijk te maken. Immers, een vrij geestesleven en een associatieve economie zijn niet mogelijk wanneer de staat van bovenaf structuren en wetten oplegt die deze onmogelijk maken. En de beperking van de staat tot haar eigenlijke terrein, is alleen mogelijk vanuit die staat zelf.

Het derde argument hangt hiermee samen: we kunnen gevoeglijk vergeten dat ooit de totale 'driegeledersrevolutie' uitbreekt waarbij in één keer 'de' driegeleding wordt ingevoerd. Dat zou ten eerste een absolute meerderheid voor een 'driegelederspartij' in het parlement veronderstellen, en ten tweede dat de medewerking van de rest van Nederland daarbij niet nodig is. Beide zijn onhaalbaar, dan wel onmogelijk. We kunnen wél werken aan stapsgewijze invoering van driegeleidersthema's, zoals invoering van een onderwijswet die geld overhevelt van het economisch leven naar de scholen en tegelijk inhoudelijke regulering van die scholen verbiedt; de ontkoppeling van arbeid en inkomen door invoering van het basisinkomen; een belastingmaatregel die de structurele discriminatie van biologisch-dynamische landbouw opheft (omdat de milieukosten in bd-landbouw wel, en in gewone landbouw niet in de prijs inbegrepen is, maar wordt afgewenteld op de belastingbetaler), enzovoorts. Via het referendum op volksinitiatief zijn dergelijke voorstellen direct op de agenda te zetten. Deze zullen op die wijze ook sneller worden aangenomen. De elite heeft immers een gevestigd belang bij de handhaving van huidige structuren en uit onderzoeken blijkt nu al dat er onder de bevolking meerderheden zijn voor onder meer associatieve prijsvorming, ondanks dat het in de publiciteit geen thema is. (7)

Het vierde argument is dat rondom de agendering van deze voorstellen allerlei mogelijke groepen en bewegingen kunnen samenwerken op zakelijke gronden. Strijd tussen bijvoorbeeld de driegeleders als geheel tegenover de socialisten als geheel kan worden vermeden; zij kunnen samenwerken op die punten die ze allen als juist of rechtvaardig zien. Zowel in de linkse als in de christelijke hoek zijn groepen te vinden die voor een radicale onderwijsvrijheid zijn. In plaats van op dat punt samen te werken en hun overige verschillen wederzijds te respecteren, lopen zij elkaar nu als groep te bestrijden en pogen ze allebei via de staat 'de macht' te veroveren teneinde hun totale programma aan de rest van de maatschappij op te leggen.

Ten slotte is directe democratie bij uitstek een gelegenheid om een genezingsproces op gang te brengen van onze door wederzijds wantrouwen verziekte samenleving. Directe democratie betekent een verklaring van geloof in de moraliteit en het oordeelsvermogen van de ander. In een directe democratie staan mensen elkaar ruimte toe en kunnen zij elkaar gaan zien als mede-mensen die recht hebben op zelfbeschikking om de eenvoudige reden dat het mensen zijn. Directe democratie is een eerste stap naar de doorbreking van het wederzijdse wantrouwen en maakt tegelijk de invoering van verdere sociale verandering mogelijk. Blijkens de peilingen wil een meerderheid van de Nederlanders deze stap zetten. Dat is iets wat hoopvol stemt.

Beweging voor directe democratie

Momenteel is in Europa een flinke direct-democratische opleving gaande. In Duitsland hebben 'Mehr Demokratie' en het 'Kulturzentrum Achberg' er beslissend aan bijgedragen dat in alle Duitse deelstaten het referendum en het volksinitiatief zijn ingevoerd.

Momenteel wordt gewerkt aan invoering op landelijk niveau. In België hebben alle Vlaamse partijen mede dankzij WIT het referendum en het volksinitiatief opgenomen in hun partijprogramma's en staat invoering hiervan in het regeerakkoord van zomer 1999. In beide landen waren driegeleders de initiatiefnemers. In de meeste andere Europese landen zijn sinds kort soortgelijke burgerbewegingen ontstaan, die samenwerken in een Europees netwerk.

In Nederland staat invoering van het referendum sinds 1994 definitief op de politieke agenda. De politieke partijen zijn echter weinig geneigd om hier veel werk van te maken en komen, als puntje bij paaltje komt, met allerlei beperkingen en uitzonderingen die het referendum onwerkbaar maken (zie kader). Vooral CDA, VVD en de kleine christelijke

partijen zijn fel tegen directe democratie. Hoe fel de tegenstand is, mag blijken uit de kabinetscrisis vorig jaar over het referendum.

Een werkbare directe democratie komt er alleen als burgers erom blijven vragen. Daarom is afgelopen herfst ook in Nederland een kerngroep onder de naam WIT ontstaan, die samenwerkt met de Belgische kerngroep. WIT voert campagne voor directe democratie door deelname aan lezingen en debatten, folderacties op politieke evenementen, een website met allerlei informatie en links, overleg met sociale bewegingen en politieke partijen en de opbouw van een archief rond directe democratie. Er zijn verschillende veelbelovende contacten opgebouwd met verenigingen en politieke instellingen.

Binnenkort verschijnt een kwartaaltijdschrift; een petitie voor directe democratie staat op de agenda.

WIT is onafhankelijk en politiek kleurloos; directe democratie is een instrument voor alle burgers, los van politieke achtergrond of partijprogramma.

Noten (ga terug met de terugknop van uw browser)

1. Jos Verhulst, *Het verdiepen van de democratie: feiten, argumenten, ervaringen omtrent de invoering van het referendum* (Brussel: Cypres, 1998), p.1-2.
2. Verschillende jaarboeken van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, Groningen.
3. CBS, *Nationaal Kiezersonderzoek 1994-1998* (Voorburg: CBS, 1999), p.18.
4. SCP, *Vrijwilligerswerk vergeleken: Nederland in internationaal en historisch perspectief* (Den Haag: SCP, 1999); *Nationaal Kiezersonderzoek 1994-1998*, p.17
5. SCP, *Sociaal-Culturele Verkenningen 1999* (Den Haag: SCP, 1999), p.37
6. Bruno S. Frey, *A constitution for knaves crowds out civic virtue*, *The Economic Journal* 107 (1997)
7. Jos Verhulst, *De arbeid bevrijden* (Antwerpen: Nicolaas, 1998), p.33-34

WIT: directe democratie

WIT staat voor *Werkgroep Implementatie Tijdgeest*. WIT bestaat uit een kerngroep van acht leden die elke vier weken bijeenkomt. Daarnaast is er een grotere groep die sympathiseert en ondersteunt. WIT staat open voor nieuwe leden en donateurs. Bij WIT is het boek van Jos Verhulst, *Het verdiepen van de democratie*, te bestellen (zie onderstaand adres). Ook kan men zich abonneren op het kwartaalblad *Tijdschrift voor Directe Democratie*. WIT verzorgt lezingen en debatten, en zoekt contact met maatschappelijke groeperingen.

WIT - Beweging voor directe democratie, Kormelinkweg 118, 1104 NT Amsterdam, tel. 020-6000879, website: www.sdnl.nl/wit-view.htm

De politieke elite tegen directe democratie

Het huidige regeringsvoorstel voor een correctief referendum - dat na de kabinetscrisis van vorig jaar nu opnieuw is ingediend - is volgens WIT ontoereikend. Een volksinitiatief is niet toegestaan, zodat burgers alleen ergens tégen kunnen stemmen en niet constructief eigen voorstellen kunnen agenderen. Belangrijke onderwerpen zoals de begroting, het koningshuis, internationale verdragen en planologische beslissingen zoals de Betuwelijn zijn uitgesloten van referenda. De handtekeningdrempel is met 600.000 stuks (op nationaal niveau) vier keer zo hoog als de vergelijkbare referendumvorm in Zwitserland. Deze moeten binnen negen weken na publicatie van de wet op het stadhuis worden gezet; vrije handtekeningeninzameling is niet toegestaan. Ten slotte is een referendumuitslag alleen geldig als de meerderheid van tegenstemmers tegelijk tenminste 30 procent van alle stemgerechtigden omvat (het quorum). Omdat de niet-stemmers feitelijk worden opgeteld bij degenen die de regering steunen, zet het quorum aan tot boycotacties en 'negatieve campagnes' door tegenstanders van het referendum. Dit voorstel zal niet blijken te kunnen werken - burgers zullen hierdoor gedesillustioneerd raken over het referendum en nog cynischer over de politiek dan nu.

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 30, mei 2000

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl